

RADU CIOBANU

Labirintul lumii¹

Există cărți care cresc pagină cu pagină din acele sedimente de cultură așternute adânc pentru ca din ele să se configureze, treptat, de-a lungul secolelor, spiritul și civilizația unui loc. Ele, cărțile acestea, devin astfel, implicit, documente-martor ale unui îndelungat proces de afirmare identitară a aceluși topos, chiar dacă mesajul lor explicit e cu totul altul, chiar dacă ele vorbesc despre configurarea unei identități individuale și nu a unui areal marcat de unicitate. Căci, urmărind în asemenea cazuri itinerariul unei deveniri personale, se percepe limpede pulsul acelor valori sedimentate în timp, care au determinat unicitatea personalității din prezentul narațiunii: odată cu profilul individului se conturează și identitatea lumii din care devenirea sa și-a tras sevele. Tipice pentru această familie de opere sunt astfel două dintre cărțile de senectute ale Margueritei Yourcenar, *Amintiri pioase* și *Arhive ale Nordului*, editate la Gallimard în 1974 și, respectiv, 1977². Odată cu rădăcinile și devenirea autoarei, ele revelează implicit și insidios și profilul identitar al unei anumite părți de Europă a Occidentului, rămasă pentru ea acea „matrice stilistică” ce stă la originile oricărui destin artistic. Asemenea opere nici nu pot fi create în toată complexitatea și adâncimea lor altfel decât după „o anumită vârstă”, atunci când sentimentul trecerii devine acut, iar trecutul, cu tot cu nostalgia valorilor sale în paragină, își dobândește adevărata importanță.

De obicei, nevoia revenirii asupra unor cărți importante o resimt după un oarecare timp, mai curând îndelungat. De data aceasta, după lectura celor aproape 600 de pagini, cât însumează cele două titluri ale Margueritei Yourcenar, care își păstrează o neobișnuită densitate și tensiune a ideilor, revenirea, iar și iar, asupra unor secvențe sau întregi capitole, mi s-a impus imediat după încheierea lecturii dintâi. Altfel spus, o operă de care te desparți greu, presupunând că reușești să te desparți vreodată cu adevărat de ea. Impresia e copleșitoare și ușor deconcertantă, iar abundența „materiei” sugerează într-adevăr iluzia de *labirint al lumii*, titlu integrator pe care Gallimard l-a conferit celor două volume în 1977. E nevoie nu numai să ajungi la ultima pagină, ci, poate, chiar să ai o oarecare perspectivă asupra lecturii pentru a constata că, în fond, lucrurile sunt foarte limpezi, cele două cărți fiind logic și armonios structurate, conform unei intenționalități auctoriale precise care se devoalează treptat. E vorba, deci, de o scriere autobiografică de anvergură, în asamblul căreia *Amintiri pioase* și *Arhive ale Nordului* reprezintă abia etapa pre-biografică, aceea a explorării ascendențelor, maternă, în prima, paternă în cealaltă, urcând în timp până unde se poate ajunge, ceea ce mă duce cu gândul la vechile istorii care ambiționau să porceadă „de la zidirea lumii”.

Marguerite Yourcenar face parte dintre cei ce obișnuiesc să gândească și să ducă lucrurile până la capăt. Să ne amintim de sfârșitul lui Zenon, de propoziția cu care se încheie *Piatra filozofală* (*L'Oeuvre au noir*): „Mai adânc de atât nu se poate pătrunde în sfârșitul lui Zenon.” Și, în această ordine de idei, nu poate fi decât profund semnificativă deviza „*Als ik kan*” (Pe cât pot), pe care scriitoarea o împrumută de la Van Eyck. Cât poate de adânc pătrunde ea și aici în propria-i ascendență: „Din partea tatii [...] patru străbunici în 1850; șaisprezece strămoși pe la Anul II, cinci sute doisprezece în tinerețea lui Ludovic al XIV-lea, patru mii nouăzeci și șase sub Francisc I, cam un milion la moartea Sfântului Ludovic. Cifre ce trebuie micșorate, ținând seama de încrucișarea sângelui, același strămoș găsindu-se adesea la intersecția mai multor familii, ca unul și același nod la încrucișarea mai multor fire. Și totuși, suntem cu adevărat moștenitorii unei întregi

provincii, ai întregii lumi. Unghiul în al cărui vârf ne aflăm se cascadează în urma noastră la infinit.“ Orgoliu de descendentă a „marilor familii“, orgoliu genealogic? Nimic mai străin de această scriitoare care se grăbește să adauge: „Astfel privită, genealogia, știința aceasta atât de des pusă în slujba vanității omenești, ne îndeamnă întâi de toate la semerenie, dându-ne sentimentul puținătății ce însemnăm față de mulțimile cele mari, apoi ne dă amețeață.“ Evident, dacă Marguerite Yourcenar are vreun orgoliu, acela este orgoliul înțelepciunii. Retrasă în mica și puțin populată Insulă a Munților Pustii de pe coasta de est a Statelor Unite, își ducea viața după preceptele simplității naturiste, nutrind convingerea profundă și definitivă că nu suntem decât parte inseparabilă a naturii și că toate ambițiile noastre de emancipare au dus la devastarea planetei, implicit la deprecierea speciei umane. Însuși modul ei de existență – ca să nu mai vorbim de operă – îi dă dreptul la acest orgoliu al înțelepciunii pe care gloria din ce în ce mai eclatantă n-a reușit să-l pervertească în vanitate. Dimpotrivă, discursul de recepție la Academia Franceză, dedicat ilustrului ei predecesor Roger Caillois, rămâne un memorabil exemplu de bun simț și de *sagesse*.

Nu altfel decât ca o carte de înțelepciune se conturează și *Labirintul lumii*, în care o istorie de familie își transcende limitele, încărcându-se de semnificații și convertindu-se în cele din urmă într-o vastă meditație asupra condiției și devenirii umane. Totul conduce înspre acest unghi de interpretare, începând chiar cu sursa și substanța motoului din Kuan Zen, așezat în fruntea *Amintirilor pioase*: „Cum arăta chipul tău înainte ca tatăl și mama ta să se fi întâlnit?“ Alegerea unei astfel de întrebări ca punct de plecare în marea ei aventură exploratorie trădează fascinația exercitată asupra-i de lumea pe care o purta într-însa. Ea se apropie și se decide să pătrundă în sfârșit în această lume după o îndelungă deliberare interioară, cu dorința nu de a judeca, ci de a înțelege. *Labirintul lumii* este, ca de altfel și *Piatra filozofală* și *Memoriile lui Hadrian*, rezultatul unei îndelungi gestații. Spre deosebire de romanele amintite însă, motivele acestei îndelungate gestații sunt aici altele. În *Carnet de note la „Memoriile lui Hadrian“*, Marguerite Yourcenar spune că „Sunt cărți la care nu trebuie să te încumeți înainte de a trece de patruzeci de ani.“ De

unde se poate deduce că, din rațiuni de perspectivă, atunci când cartea se inspiră din propria-ți istorie, exploatând filonul memorialistic, nu te poți încumeta s-o abordezi decât și mai târziu. Sunt, cum ziceam, cărți care nu pot fi decât ale unei anumite vârste, iar *Labirintul lumii* face parte dintre acestea, după cum se poate înțelege și dintr-o reflecție aparent incidentală din *Amintiri pioase*: „Nu trebuie să te lași prea devreme bântuit de fantomele familiei.“ Vine însă o vârstă și un ceas târziu – „Vine ceasul și acum este“, cum zice Ioan Evanghelistul – când prezența lor devine obsesivă și când conștiința că trecutul tău și alor tăi supraviețuiește ajunge acută și de neeludat. E ceasul în care artistului nu-i rămâne decât calea demiurgică: a-și asuma trecutul, a-i (re)da viață și a-l (re)structura ca lume de sine stătătoare și inconfundabilă în unicitatea ei.

Când artistul creează, se naște romanul; când re-creează, se nasc scrierile memorialistice. În esență însă, mijloacele rămân și într-un caz și în celălalt, aceleași, ținând de cunoașterea teritoriilor explorate. „A cunoaște bine lucrurile” – scrie Marguerite Yourcenar în *Amintiri pioase* – „înseamnă aproape întotdeauna [...] a descoperi în ele reliefuri și dimensiuni noi; înseamnă a corecta imaginea golașă, convențională și sumară ce ne-o facem despre obiectele pe care nu le-am cercetat îndeaproape.“ Iar pentru a ajunge la această cunoaștere, nici un mijloc nu trebuie ignorat sau subestimat. În *Labirintul lumii* – măcar în aceste două cărți, unde reconstituirea documentară prevalează asupra memoristicii nemijlocite – este evidentă o permanentă și ireprimabilă resurecție a romancierei. Încă de la maniera de documentare. În același *Carnet de note...* găsim: „Regulile jocului: să înveți tot, să citești tot, să te informezi despre tot și în același timp să-ți adaptezi scopului *Exercițiile* lui Ignatius de Loyola sau metoda ascetului hindus care ani de-a rândul se străduie să vizualizeze puțin mai exact imaginea ce și-a creat-o sub pleoape. Să urmărești de-a lungul a mii de fișe realitatea faptelor; să încerci să redai acestor imagini de piatră mobilitatea, suplețea lor vie [...]“ Adică exact ceea ce întreprinde în *Labirintul lumii*, unde, fără a se mulțumi doar cu memoriile sale, ale rudelor și cunoscuților, se folosește de scrisori și fotografii, de arhive particulare și oficiale, de muzee, de cărți, de ziarele și celelalte

publicații de epocă. Se ivesc însă fatalmente hiatusuri – cu atât mai dese cu cât crește depărtarea în timp – și atunci absența surselor documentare este suplinită de imaginația proprie romancierei. Care e însă în permanență temperată de insinuarea modalităților prezumtive – prin câte un „poate“, prin câte un „se pare că“ – fără a depăși niciodată limitele plauzibilului. Chiar persoanele evocate – cum însăși autoarea, mereu lucidă, supraveghindu-și travaliul, constată și mărturisește – dobândesc pe parcursul elaborării cărții regim de personaje: „Se întâmplă și cu ea [cu mama autoarei - n.RC.] la fel ca și cu personajele imaginare sau reale pe care le hrănesc din propria-mi substanță pentru a încerca să le fac să trăiască sau să re trăiască.“ După cum, tot în același insidios proces al tendinței de translație spre romanesc, evocările unor momente, episoade, scene se convertesc, grație unui extraordinar simț al concretului, în pregnante tablouri de gen ce amintesc de pânzele bătrânilor maestri flamanzi din universul cărora vine, de altfel, una dintre rădăcinile ascendenței sale.

Liantul acestei lumi aduse la o nouă existență este reflecția auctorială. Departate de a idiliza trecutul – structural incapabilă de idilizări – Marguerite Yourcenar rămâne o lucidă al cărei unic scop stă în aflarea adevărului, oricât ar fi el de incomod. Iar esența adevărului la care ajunge ea ar putea fi rezumată în ideea, atât de dragă și lui Gaudi, că îndepărtarea din ce în ce mai agresivă și mai iresponsabilă a omului de natură nu poate duce la nimic bun. Sau, poate, în aceea că „[...] răul nu-i niciodată mai nociv decât sub forme banale umane, lipsite de orice fel de prestigiu supranatural, și niciodată mai mult ca atunci când nu se zărește deloc sau e chiar respectat.“ *Amintiri pioase* și *Arhive ale Nordului* pot fi percepute de aceea ca scrieri ale unei înțelepciuni împovărate de îngâdurările specifice convulsivității sfârșit de Mileniu Doi, ceea ce le investeste pe termen lung cu atributele operelor de actualitate. Dar, în finalul *Arhivelor Nordului* înțeleapta care avea să le resuscite peste ani abia împlinise șase săptămâni și „[...] timpurile pe care le va trăi vor fi cele mi rele din istorie.“ În ciuda acestui implacabil adevăr, *labirintul lumii* din care ea vine își redobândește în opera sa întreaga vitalitate și proșpețime pe care oamenii cu imaginație și cu simț

al trecutului le regăsesc în vestigiile și pe drumurile anonime ale Occidentului european, încă neatinse de frenezia expansionistă a industriei turistice.

1. Capitol din volumul în pregătire, *Memorialiști prin vremi*.

2. Marguerite Yourcenar, *Labirintul lumii · Amintiri pioase · Arhive ale Nordului*. Traducere și prefață de Angela Cismaș. București. Editura Univers, 1986.

